

Дослідження процесу формування професійного самовизначення старшокласників, як компонента профорієнтаційної роботи школи

Сучасна загальноосвітня школа є головним об'єктом, на якому повинні бути зосереджені зусилля всіх зацікавлених сторін у профорієнтаційному впливі, тому що вона є ведучим соціальним інститутом, який забезпечує соціально-психологічне входження учнівської молоді в доросле життя.

На етапі загальної середньої освіти (X - XI класи) важливим є розвиток у школярів відношення до себе як до суб'єкта професійної діяльності за допомогою профорієнтаційних впливів на базі поглибленого вивчення предметів і спецдисциплін, до яких виявляє стійкий інтерес. Необхідно зосередити увагу старшокласників на формуванні професійно важливих якостей в обраному виді професійної діяльності, аналізі, оцінці і корекції професійних планів, ознайомленні зі способами самопідготовки і досягненні результатів професійної діяльності. Отже, це і буде метою даного етапу формування професійного самовизначення старшокласників.

Актуальність проблеми формування професійного самовизначення старшокласників пояснюється тим, що саме у старшокласників ведучою діяльністю стає навчально-професійна. Вони спрямовують свої зусилля в основному на ті види діяльності, які в подальшому будуть пов'язані з їх майбутньою професійною діяльністю. Тому потрібно сприяти розширенню і поглибленню знань, умінь, пов'язаних з майбутньою професією. Діяльність, спрямована на формування трудових відносин, у випускників стабілізується, набуває особистісного сенсу, забезпечує розвиток соціальної активності. З'ясуванню особливостей формування професійного самовизначення старшокласників, яке є основним компонентом профорієнтаційної діяльності школи на сучасному етапі розвитку суспільства присвячена наша стаття.

Сам процес формування професійного самовизначення старшокласників є багатограним, тривалим, суперечливим, тому дослідженням цієї проблеми займалися багато вчених, зокрема, М.М.Захаров [4], Є.О.Клімов [5], І.С. Кон [7], С.Н. Чистякова [9], П.О. Шавір [10].

Термін професійне самовизначення ґрунтується на психологічному понятті „самовизначення особистості”. Самовизначення є однією з провідних якостей людини, що характеризує її соціальну та моральну цінність. Вона визначає основні напрямки професійної поведінки, так звані професійні наміри, що зумовлюються актуальними проблемами, інтересами, ідеалами, переконаннями, та залежить від значущості для людини набутих знань, вмінь, рівня розвитку свідомості, осмислення власного та суспільного досвіду тощо.

Під **професійним самовизначенням** у педагогіці розуміють самопізнання та об'єктивну оцінку особою власних індивідуальних особливостей, зіставлення своїх професійно-важливих якостей і можливостей з вимогами, необхідними для оволодіння конкретною професією. Це процес прийняття особистістю рішення щодо вибору майбутньої трудової діяльності (вибір професії, професійного навчального закладу, місця працевлаштування).

Структурним компонентом професійного самовизначення є наявність **професійного плану** – обґрунтоване уявлення про обрану сферу трудової діяльності, про способи оволодіння майбутньою професією і перспективи професійного зростання. Професійний план – це складова **життєвого плану** – уявлення людини про бажаний спосіб життя, тобто про соціальний, професійний, сімейний статус, а також про шляхи і способи його досягнення.

Основні компоненти професійного плану:

- уявлення про роль праці в житті людини (ціннісно-мотиваційний аспект вибору професії);
- далека перспективна професійна мета (мрія), узгоджена з іншими життєвими цілями (сім'я, рівень матеріального добробуту та ін.);
- знання професій і відповідних професійних навчальних закладів;
- знання своїх можливостей для досягнення поставленої мети (реальна самооцінка внутрішніх і зовнішніх факторів вибору професії);
- знання шляхів підготовки до досягнення поставленої мети і шляхів роботи над собою;
- реальна підготовка до досягнення мети і реалізація окремих компонентів професійного плану в ході пробних пошукових дій;
- при потребі – інший варіант професійного плану, новий професійний вибір у випадку невідповідності можливостей і вибраних перспектив [8,9].

Отже, виходячи з вище сказаного, одним з основних компонентів профорієнтаційної діяльності в школі є формування професійного самовизначення старшокласників, яке в свою чергу складається з таких компонентів: професійні інтереси, потреби, нахили, здібності, ціннісні орієнтації, ідеали, переконання, мотиви та наміри, досвід.

З метою дослідження процесу формування професійного самовизначення старшокласників нами було розроблено анкету, яка складається з 15 питань (додаток 1). Питання частково розроблені нами, запозичені з різних книг [1], а також використані питання із тестів та анкет, опублікованих в [2], [3], [6]. Питання в анкеті розміщені за принципом “від простого до складного” та можуть використовуватись як в системі профорієнтаційної роботи, так і самостійно, з врахуванням вікових особливостей учнів.

В них відображені найсуттєвіші компоненти структури професійного самовизначення. Професійний інтерес розкривається в питаннях №№1,2,4, а стійкість професійного нахилу в питанні №3. Ціннісні орієнтації досліджуються у питаннях під номером №№10,11. За допомогою питання №№5,6,8,13 відслідковуються професійні наміри старшокласників. Ситуації вибору професії розкриваються в питаннях №12,14,15.

Опитуванням було охоплено 1150 учнів 10-11 класів м. Рівного та Рівненської області, зі шкіл м. Рівного – 74,4%, сільської місцевості – 25,6%.

Загалом, 97% старшокласників вважають, що кожна людина повинна працювати, в 3% учнів 10-11 класів не сформоване розуміння значимості праці в житті людини і розвитку суспільства. Працьовитість не вихована в 24% опитаних старшокласників, 52% учнів вважають, що їм властиве творче відношення до справи.

Більшість учнів розуміють важливість правильного вибору професії в житті людини. У той же час, 18% опитаних відповіли, що вибір професії ніякого впливу на життя людини не робить. Дослідження показали, що підлітки погано інформовані про світ професій і спеціальностей, своїх медичних протипоказаннях до тих або інших професій.

У більшості хлопців сформований інтерес до техніки, військової справи, радіотехніки. Дівчат більше цікавить юриспруденція, медицина, педагогіка.

Мають самооцінку: адекватну - 15%, завищену - 57%, занижену - 28% учнів.

Аналіз результатів дослідження показав, що попередній вибір майбутньої професії учнями характеризується наступними даними (табл. 1).

Таблиця 1

Вибір майбутньої професії, в %			
Показники	10 класи	11 класи	Всього
Майбутню професію обрано остаточно	21	38	30
Майбутню професію не обрано остаточно	56	41	49
Майбутню професію не обрано взагалі	23	21	21
Разом:	100	100	100

З наведених даних видно, що тільки 30% старшокласників зробили попередній вибір майбутньої професії. Причому серед учнів 11-х класів цей відсоток більший. Це можна пояснити тим, що випускники основної школи до вибору майбутньої професії відносяться більш серйозно.

Більшість учнів 10-11-х класів обирають професії за порадою батьків, друзів, учителів. Тим часом 52% учнів 11-х класів відповіли, що вони обрали для себе майбутню професію самостійно.

У 18% старшокласників є професійний ідеал (в основному герої кінофільмів та книг). За результатами дослідження, переважна більшість учнів не знають змісту, умов праці і вимог до професій, що обирають як свій майбутній фах.

Проаналізувавши отримані результати, можна зробити висновки, що випускники шкіл отримують недостатньо відомостей стосовно професій на ринку праці, змісту обраних ними професій, профорієнтаційної діяльності школи щодо вимоги до спеціаліста, профорієнтаційної діяльності школи щодо потреб у відповідних кадрах в різних місцевостях. Їх орієнтація на „вигідні” спеціальності, може спричинити відтік молоді з провідних галузей промисловості, науки, культури. Низький рівень зацікавленості учнів робітничими професіями говорить про те, що система професійної орієнтації в школі не виконує покладених на неї завдань і не задовольняє потреби ринку праці. Тому процес формування професійного самовизначення старшокласників може відбуватися за умови, що вони у процесі цілеспрямованої навчальної діяльності будуть набувати уявлення про сфери різноманітної трудової діяльності людини в сучасному світі професій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Возрастная и педагогическая психология / Под ред. А.В. Петровского. М.: Просвещение, 1973.-212с.
2. Голомшток А.Е. Выбор профессии и воспитание личности школьников. – М.: Педагогика, 1979. – 158 с.
3. Гриншпун С.С. Теория и практика профессиональной консультации учащихся общеобразовательных школ: Автореф. дисс. ... докт. пед. наук. – М., 1993.-32с.
4. Захаров Н.Н. Профессиональная ориентация школьников: Учеб. пособие для студентов-слушателей фак. обществ, профессий. - М.: Просвещение, 1988. - 272 с.
5. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. – Ростов /Д.: Феникс, 1996. – 512 с.
6. Климов Е. А. Как выбирать профессию. Изд. 2-е, доп. и дораб. – М.: Просвещение, 1990. – 159 с.
7. Кон И.С. Психология старшеклассника: Пособие для учителей. – М.: Просвещение, 1980. – 192 с.
8. Пилипчук О.Ф. Професійна спрямованість особистості, її сутність і проблема формування в процесі профорієнтаційної роботи. // Оновлення змісту і методів психології освіти та професійної орієнтації: Збірник наукових праць. Наук, записки РДПІ. Випуск №6. – Рівне: РДПІ, 1999. – С 44-50.
9. Чистякова С.Н. Основы профессиональной ориентации школьников: Учеб. пособие для учащихся пед. уч-щ по спец. №2008 Труд и черчение / Под. ред. В.А. Сластенина. – М: Просвещение, 1983. – 112 с.
10. Шавир П.А. Психология профессионального самоопределения в ранней юности. – М.: Педагогика, 1981. – 96с.

Додаток 1.

АНКЕТА ДЛЯ УЧНІВ 10-11 КЛАСІВ

Дорогий друже! В даній анкеті наводиться ряд питань, які стосуються Ваших планів на майбутнє. Прохання давати правдиві та щирі відповіді на питання (обвести цифри тих варіантів, які відповідають Вашій думці, або заповнити в певній графі Ваш варіант).

1. Чому кожній людині потрібно працювати?
 - 1.1. - щоб заробляти гроші;
 - 1.2. - щоб застосовувати отримані знання;
 - 1.3. - щоб приносити користь іншим людям;
 - 1.4. - щоб розвивати свої здібності;
 - 1.5. - щоб домогтися слави, почесностей, нагород, зайняти високі посади;
 - 1.6. - чому ще;
 - 1.7. - працювати не обов'язково.

2. Яке значення, на твою думку, відіграє в житті людини вибір професії?
 - 2.1. - може змінити все життя людини;
 - 2.2. - грає деяку роль у житті людини;
 - 2.3. - ніякого впливу на життя людини не має.
3. Яке твоє відношення до різних видів праці?
 - 3.1. - завжди позитивне;
 - 3.2. - не завжди позитивне;
 - 3.3. - частіше негативне.
4. Чи знаєш ти основні типи професій?
 - 4.1. - так, перелічи;
 - 4.2. - ні.
5. Чи знаєш ти, до якого типу професій у тебе є інтерес?
 - 5.1. - так, вкажи тип професій;
 - 5.2. - ні.
6. Чи знаєш ти, до яких професій у тебе є медичні протипоказання?
 - 6.1. - так, перелічи професії _____;
 - 6.2. - ні.
7. Чи властиве тобі творче відношення до справи?
 - 7.1. - так;
 - 7.2. - ні;
 - 7.3. - не знаю.
8. Чи обрав ти для себе майбутню професію?
 - 8.1. - так, визначено, вкажи професію;
 - 8.2. - так, не визначено, подобаються кілька професій;
 - 8.3. - ні.
9. Чому ти хочеш обрати саме цю професію?
 - 9.1. - тому, що вона мені подобається;
 - 9.2. - тому, що вона відповідає моїм здібностям і можливостям;
 - 9.3. - тому, що вона добре оплачується;
 - 9.4. - тому, що вона престижна (модна);
 - 9.5. - тому, що мені радять батьки, друзі, учителі;
 - 9.6. - тому, що _____ .
10. Чи є в тебе професійний інтерес?
 - 10.1. - так, вкажи його
 - 10.2. - немає.
11. Хто вплинув на твій вибір майбутньої професії?
 - 11.1. - батьки;
 - 11.2. - родичі, друзі;
 - 11.3. - кіно, телебачення, газети, книжки;
 - 11.4. - вчителі;
 - 11.5. - хто ще _____
12. Чи знаєш ти зміст і умови праці стосовно передбачуваної професії?
 - 12.1. - так, вкажи їх;
 - 12.2. - ні;
13. Чи знаєш ти, які вимоги висуває до людини кожна професія?
 - 13.1. - так, вкажи які;
 - 13.2. - ні.
14. Куди ти будеш вступати після закінчення школи?
 - 14.1. - інститут;
 - 14.2. - університет;
 - 14.3. - академія;
 - 14.4. - не знаю, ще не вирішив;
 - 14.5. - поїду вчитись за кордон.
15. Чи згодні батьки з твоїм профнаміром?
 - 15.1. - так;
 - 15.2. - ні;
 - 15.3. - не знаю, про це з ними ще не говорив.

Дякуємо за відповіді!